

Marjan Linasi

Še o zavezniških misijah ali kako in zakaj je moral umreti britanski major Cahusac¹

O knjigi Božidarja Gorjana - Boga

Konec lanskega leta je v založbi Lipe iz Kopra izšla knjiga Božidarja Gorjana – Boga z naslovom Zavezniške misije na Koroškem in Štajerskem 1944–45, operacija Avstrija. Avtor, po rodu Primorec, rojen 1924 na Premu pri Ilirski Bistrici, z družino pregnan v Ljubljano, aktivist OF in partizan, po vojni dolga leta politik in diplomat, je bil med drugim tudi namestnik političnega komisarja *Koroške grupe odredov*, enote, ki je bila ustanovljena 24. aprila 1944 in je združevala Vzhodnokoroški in Zapadnokoroški odred, 29. septembra istega leta pa je bila iz razlogov, ki so danes že nekoliko bolj jasni,² koroškim partizanom pa niso bili razumljivi ne takrat ne danes, ukinjena, čeprav naj bi po njihovem mnenju, ki ga prav tako zastopajo še danes, njeno delovanje predstavljalo »najbolj slavno obdobje koroškega partizanstva«. Letos je torej šestdeset let od ustanovitve (in ukinitve) te partizanske enote, ki naj bi bila nadomestek za koroško brigado (ki je nikoli niso ustanovili).

Zelo obširna tema o zavezniških misijah sicer ni nova in so o njej napisane knjige spominov nekaterih vodij misij, ki so izšle po vojni; tudi v slovenskem jeziku.³ S strokovno – zgodovinskega vidika je o njih pisal zlasti dr. Dušan Biber.⁴ Gotovo je, da vsi avtorji, tudi Gorjan, o temi še niso izrekli zadnje besede, vendar tudi moj namen ni, da bi k temu dodajal kaj bistveno novega. Povem lahko le nekaj svojih vtisov. Pohvalno je pri knjigi, da so na enem mestu zbrani zapisi o zavezniških misijah, zlasti tistih, s katerimi se je avtor pri svojem delovanju na Štajerskem in Koroškem v letih 1944 in 1945 srečeval sam. Je torej kombinacija avtorjevih doživetij in številne, tudi tuje literature in dokumentov iz tujih arhivov, ki jih je navedel na koncu knjige. Škoda je le, da se ni držal dosledno zgodovin(ar)skih načel glede

¹ Članek z naslovom Kako je dejansko umrl britanski major Cahusac, s podnaslovom Skrivnostna smrt na Svinški planini decembra 1944, je avtor objavil v letošnji marčevski številki revije Ampak. V tej številki Zgodovinskega časopisa predstavlja bralcem razširjeno in dopolnjeno verzijo.

² Zdravko Klanjšček v svoji knjigi *Deveti korpus slovenske narodnoosvobodilne vojske 1943–1945*, Ljubljana 1999, vidi vzrok za ukinitve v dejstvu, da so se na jesen 1944 na jugoslovanskem bojišču začele sklepne operacije in priprave za osvoboditev vsega jugoslovanskega ozemlja, zato je bilo potrebno, kjerkoli je bilo mogoče, preiti od partizanskega načina vojskovanja na operacije rednih enot, brigad in divizij, ki bi lahko delovale pod neposrednim poveljstvom Glavnega štaba NOV in POS. Razlago povzema tudi Gorjan. Božidar Gorjan, *Zavezniške misije na Koroškem in Štajerskem 1944–45 : operacija Avstrija*, Lipe, Koper 2003, str. 68, opomba 35.

³ William Jones, *Dvanajst mesecev s Titovimi partizani*, Ljubljana 1962; Fitzroy Maclean, *Vojna na Balkanu*, Ljubljana 1968; F. W. D. Deakin, *Gora trdnjava*, Ljubljana 1980; Franklin Lindsay, *Ognji v noči. Z OSS in Titovimi partizani v medvojni Jugoslaviji*, Ljubljana 1998.

⁴ Dušan Biber, *Zavezniške in sovjetske misije ter obveščevalne službe v NOB*, v: *Borec* 1–3, 1991, str. 77–138; isti, *Ameriške misije, slovenski partizani in prodor na sever*, v: *Zbornik Janka Pleterskega*, Ljubljana 2003, str. 417–425.

navajanja virov; tako v besedilu uporablja številne dokumente, vendar jih ne navaja v opombah pod črto. Poleg skrbnega navajanja vsebine poročil pripadnikov zavezniških misij o njihovih opažanjih pri nas pogrešam tudi njihovo globljo analizo glede na stvarne razmere. Tako prihaja ponekod do protislovnih trditev. V oči padejo še nekatere druge nedoslednosti; tako je za Pokrajinski odbor Osvobodilne fronte (POOF) za Koroško vseskozi navajal kratico PNOO (Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor, ustanovljen 16. maja 1945 v Celovcu). Velika pomanjkljivost knjige za zgodovinarja je odsotnost krajevnega in imenskega kazala. Vendar se mi vse to ne zdi tako pomembno kot tisti del knjige, s katerim predvsem želim sam polemizirati, obenem pa predstaviti svojo različico dogodka, do katere sem prišel predvsem na osnovi novoodkritih dokumentov iz Arhiva Slovenije pa tudi drugih dokumentov in literature. Gre za skrivnostno smrt britanskega majorja Alfgarja Hesketha Pricharda ali majorja Cahusaca, kot je bilo njegovo skrivno ime, na Svinški planini decembra 1944. Uvod, ki ga je avtorju napisal zgodovinar dr. Marjan Žnidarič, ima sicer lep naslov Resnici na pot. Življenjske izkušnje, ki jih imam že kar nekaj, pa me učijo, da tisto, kar se samo razglaša za resnico, navadno to ni; je v najboljšem primeru le polresnica. Tako postanemo nehoti bolj pozorni na posameznosti. Že v avtorjevem lastnem uvodu opazimo, da je svojo pripadnost OZNI⁵ in pozneje UDBI⁶ previdno zamolčal. Na strani 9 sicer pove, da je bil častnik obveščevalne službe pri štajerskih in koroških enotah, vendar je ta formulacija premalo konkretna. V partizanskih enotah sta bili namreč dve vrsti obveščevalcev: vojaški obveščevalci in kontraobveščevalni oficirji, ki so sodili pod OZNO oz. njeno III. sekcijo. Iz knjige torej izvemo le, da je prihajal v stik s pripadniki misij, ne izvemo pa, jih je v svoji vlogi ali tudi »obveščevalno oziroma protiobveščevalno obdeloval«. To dejstvo samo zase še ne bi bilo sporno, kajti nena zadnje so bili tudi pripadniki zavezniških misij, vsaj za pripadnike OSS velja, tudi agenti obveščevalnih služb svojih držav. Sporno je molčanje, avtorja kot tudi njegovih tovarišev, celo o pripadnosti omenjeni, različno poimenovani politični policiji. Resda še ni bilo kakega državnega organa, ki bi jih uradno odvezal od obveze molčečnosti (že vedo zakaj), toda ni verjetno, da bi potem postali kaj bolj zgovorni. Kot poznavalec koroške problematike v času nacizma in protinacističnega odpora sem torej knjigo zaradi navedenih dejstev, ki sem jih odkril takoj na začetku, še bolj pozorno prebral in kmalu ugotovil, da imamo tudi v njej opraviti s prav tistimi polresnicami, ki smo jih bili doslej vajeni v mnogih delih, ki so jih o zgodovini NOB pisali akterji sami. Vsaj za opis skrivnostne smrti britanskega majorja, ki ji je avtor posvetil celo poglavje v knjigi, to nedvomno velja. Vsekakor je potrebno upoštevati, da avtor po stroki ni zgodovinar, ker pa se je odločil napisati več kot samo lastne spomine, moramo njegovo delo pač vrednotiti z drugačnimi vatli.

Dosedanje védenje o smrti majorja Cahusaca

Zgodba o skrivnostnem izginotju oziroma smrti britanskega majorja prav tako kot zgodba o zavezniških misijah pri nas ni nova; o njej je pisalo že več avtorjev (v nadaljevanju navajam nekaj najpomembnejših). O njej sem slišal šušljati med koroškimi partizani že pred dvajsetimi leti. Vseskozi je nekako »viselo v zraku«, da so ga usmrtili partizani sami. Tudi o

⁵ Iz arhivov slovenske politične policije, Ljubljana 1996, str. 74, kjer izvemo, da je bil vodja II. sekcije OZNE za oblast Štajerske in Koroške, vendar čas ni naveden; Ljuba Dornik – Šubelj, Oddelek za zaščito naroda za Slovenijo, Ljubljana 1999, str. 178 (da je bil od novembra 1944 vodja III. sekcije).

⁶ Arhiv Slovenije III, zadeva Jože Ulčar, poročilo o preiskavi, 26. 8. 1947.

konkretnih imenih se je občasno ugibalo, le dokazov ni bilo nobenih. Ob pomanjkanju dokazov pa se pogosto dogaja, da ljudje sumničijo nepravega, zato je prav, tudi najbolj neprijetne dogodke, če je le mogoče, raziskati in razčistiti, saj s tem prispevamo tudi k boljšemu počutju ljudi. Prvič sem se z zadevo podrobneje seznanil že 1985 ob branju knjige Titostern über Kärnten koroškemu »Heimatsdienst« naklonjenega beljaškega novinarja Ingomarja Pusta.⁷ Na strani 79 je primer opisan pod naslovom Genickschuß für Bundesgenossen (Strel v tilnik za zaveznika). Knjiga je, če odmislimo ideološke poudarke, glede dejstev samih dokaj realna; žal pa avtor prav tako ne navaja virov. Temo je v svoji knjigi obdeloval tudi ameriški zgodovinar, koroškemu partizanstvu naklonjeni Thomas M. Barker, zlasti v 4. poglavju z naslovom Zadnja zima: kri na snegu.⁸ Zadnji zahodnjak, ki je videl majorja Pricharda, je bil takratni vodja angloameriške misije pri štabu 4. operativne cone, partizanstvu naklonjeni, vendar do revolucije in komunizma kritični ameriški major (pozneje podpolkovnik) Franklin Lindsay, ki je vlogo misij, tudi misije Clowder ter vzroke za skrivnostno smrt njenega vodje Pricharda navedel v svoji knjigi.⁹ Domneve o partizanih kot majorjevih »likvidatorjih« so izražene v vsej našteti literaturi, nenazadnje sem jo navedel tudi sam v magistrski nalogi Koroške partizanske enote.¹⁰ V Gorjanovi knjigi lahko o britanski misiji Clowder beremo v skupno treh poglavjih, od katerih je eno posvečeno prav ugibanju o skrivnostni majorjevi smrti,¹¹ ko se avtor vseskozi vztrajno vrti okrog resnice o neposrednih okoliščinah njegove smrti in o izvajalcih, vendar je ne zapiše, pa tudi vzrokov, tako kaže, ni navedel pravih. Naročnikov pa se v svojem razglabljanju sploh ni dotaknil. Vtis imam, da o tej zadevi ve veliko več, kot pa nam je pripravljen povedati.

O najdenih dokumentih

Dokumente sem našel tam, kjer jih ne bi pričakoval; Arhiv Slovenije, njegova III. dislocirana enota jih hrani pod oznako »Zadeva Jože Ulčar«, glavnino pa predstavlja obširni zapisnik (imenovan »Izveštaj«), ki ga je spisala UDBA za Slovenijo (podpisan je podpolkovnik Mirko Zlatnar) in ga 26. avgusta 1947 napisanega v srbohrvaškem jeziku poslala zvezni UDBI v Beograd, oddelku za kadre. Poleg tega poročila sta v mapi še dva zapisnika Ulčarjevih izjav, ki jih je dal v preiskavi, prav tako v srbohrvaškem jeziku; prvi obsega tri tipkane strani, drugi, ki je preveden tudi v slovenščino, obsega dve tipkani strani. Oba sta nedatirana. Poleg teh je še nekaj manjših dokumentov: Ulčarjeva prošnja Titu z dne 21. avgusta 1947 za sprejem na »raport«, Ulčarjev dopis pomočniku ministra za notranje zadeve z dne 22. avgusta, dva članka iz Ljudske pravice (31. maja in 1. junija 1947). Vsa dokumentacija se nanaša na interno preiskavo UDBE v zvezi z domnevnimi prekrški, ki naj bi jih storil kapetan Jože Ulčar – Mirko, takrat uslužbenec UDBE za Slovenijo v zvezi z opravljanjem svoje službe, predvsem v tem smislu, da ni poskrbel dovolj, da bi strogo zaupne naloge, ki so mu jih dajali v izvrševanje, take tudi ostale. *Tudi majorjeva smrt!* Več kot očitno je, da je UDBA pri preiskavi

⁷ Ingomar Pust, Titostern über Kärnten, Totgeschwiegene Tragödien, Celovec 1984.

⁸ Thomas M. Barker, Socialni revolucionarji in tajni agenti. Koroški slovenski partizani in britanska tajna služba, Ljubljana 1991.

⁹ Lindsay, Ognji v noči.

¹⁰ Marjan Linasi, Koroške partizanske enote, magistrska naloga, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1999 (razširjena verzija pri avtorju).

¹¹ Ugibanja o Hesketh–Prichardovi usodi, str. 84–93.

zaslišala tudi druge osebe, kar se vidi iz vsebine poročila, vendar njihovih izjav v mapi ni. Tako izvemo iz omenjenih dokumentov tudi za skrivnostno smrt britanskega majorja kot tudi za podrobne okolščine, izvajalce in naročnike. Še vedno pa ne izvemo vzrokov, ki so jih naročniki očitno odnesli s seboj v grob. Pri svoji razpravi se opiram na navedene dokumente kot osrednje gradivo, zato jih v nadaljevanju ne bom posebej navajal v opombah; navajal bom druge uporabljene dokumente in literaturo. Preden razkrijem nedvoumne dokaze, ki jih prinaša gradivo, naj opišem še nekatere splošne okoliščine dogodka in glavne protagoniste.

Kdo je bil skrivnostni major Cahusac?

Namen misije Clowder, ki je delovala v okviru britanske SOE (Special Operation Executive), tajne službe za pomoč odporiškim gibanjem, ki je bila ustanovljena julija 1940 in se sčasoma razvila v zelo razvejan sistem (ukinjena januarja 1946),¹² je bil pošiljanje tajnih agentov v Avstrijo, da bi tam zanetili upor proti nacistični oblasti (vse misije so imele skrivna imena; ime Clowder sta si izmislila polkovnik Wilkinson in major Alfgar Hesketh Prichard v prvih dneh avgusta 1943, ko sta delala načrt za prodor v Avstrijo). Zlasti so ciljali na ozemlje severno od Drave, pri tem pa so računali na pomoč slovenskih, zlasti koroških partizanov, ki so jih v ta namen tudi izdatno oboroževali in opremljali iz skladišč SOE. Vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja jim je nudilo pomoč, obenem pa preko njih obveščalo britansko in ameriško vlado o zahtevah za spremembo rapalske in senžermenske meje. Glavna akterja, po činu majorja, sta bila Charles Williers (skrivno ime Buxton) in že omenjeni Prichard (skrivno ime Cahusac) Njuno delovanje pa je usmerjal vodja omenjene misije, polkovnik Peter Wilkinson.¹³

Pravo majorjevo ime je bilo Alfgar (Alfred) Cecil Giles Hesketh Prichard M.C. Rodil se je 9. maja 1916 kot drugi sin Lady Elisabeth Motion. Postal je častni paž pri britanski kraljevi družini in nekaj časa pri kralju Juriju V. Bil je odličen strelec, ljubitelj športnih avtomobilov in dober letalec. Dobro se je izpopolnil tudi za radijske zveze. Nekaj časa je živel v Nemčiji (zato je tudi govoril nemško) in potoval po evropskih državah. Zaradi slabega zdravja ni bil sprejet v RAF, zato se je hotel izkazati v kakšni drugi elitni službi. Dodelili so ga misiji Clowder kot pomočnika šefa te misije Petra Wilkinsona. Iz Apulije v južni Italiji sta skupaj s podčastnikom za zveze Georghesom Hughesom 3. decembra 1943 odletela z letalom na partizansko letališče na Glamočkem polju, od koder sta se peš ali z volovsko vprego podala do Glavnega štaba NOV in PO Hrvatske na Otočcu, od tam pa do slovenskega glavnega štaba v Črmošnjicah. Odobritev Vrhovnega štaba in Tita za delovanje na jugoslovanskem ozemlju jima je že prej priskrbel William Deakin. Od tu sta se skupaj s skupino misije Macmis pomaknila v Cerklno. Prichard je ostal v Cerklnem, Wilkinson pa je poskušal prodreti v Bohinj, a mu ni uspelo, zato se je vrnil v Cerklno in oba sta se podala v Istro, da bi s podmornico odšla nazaj v zavezniške baze v Italiji. Ker pa podmornice ni bilo, se je Wilkinson podal peš v Drvar in nato z letalom čez morje v Italijo, Prichard pa se je vrnil v štab 9. korpusa in nato spomladi 1944 odšel na Koroško. Gorjan ga v svoji knjigi na osnovi lastnih spominov ob srečevanjih z njim opisuje kot hladnega, nedostopnega in zadržanega človeka; »kot da ne pripada stvarnemu svetu; in tudi ni.« Bil je formalni vodja misije, vendar so se partizanski

¹² Enciklopedija druge svetovne vojne 1939–1945, Ljubljana 1982, geslo SOE (Special Operation Executive), str. 399.

¹³ Barker, Socialni revolucionarji, zlasti 3. poglavje z naslovom 1944: SOE v glavni vlogi, str. 47–64.

funkcionarji raje zatekali k majorju Charlesu Williersu (Buxtonu), ki je bil z njim v misiji zaradi njegove večje dostopnosti in komunikativnosti.¹⁴ Iz dokumentov o Koroški grupi odredov izvemo, da se je kot odlični strelec zelo izkazal v bojih v dolini Bistre pri Črni od 19. do 24. avgusta in po bojih poslal radijsko depešo maršalu Alexandru, ki je z obratno depešo pohvalil poveljnika Vinka Simončiča – Gašperja in enote, ki so se bojevale pod njegovim poveljstvom (originala depeše o pohvali doslej ni bilo mogoče najti kljub vztrajnemu iskanju). V noči od 14. na 15. oktober 1944 je odšel čez Dravo na Svinško planino z bataljonom, ki je bil oblikovan ob ukinitvi Koroške grupe odredov, in ki ga je vodil Jože Ulčar – Mirko. Do prihoda Ulčarjevega bataljona, kot so to enoto neuradno imenovali na Svinško planino sta delovali na tem izpostavljenem terenu na stikališču slovenske in nemške etnične meje že dve četi, in sicer Bojeva (poveljnik Franc Mahnič – Boj), ki je odšla tja 24. junija, in Belinova (poveljnik Jože Belin), ki je šla tja 1. septembra 1944. Poleg teh dveh čet sta bila pred odhodom omenjenega bataljona vsaj še dva poskusa prehoda, ki pa nista uspela. Po prihodu bataljona na cilj sta se mu priključili še obe omenjeni četi, pozneje še četa, ki je delovala na Gurah med Dravo in Vrbskim jezerom in ki sta jo vodila poveljnik Anton Mivšek in politični komisar Gojko Gornik – Iztok, in nastal je nov bataljon.¹⁵ Tema o delovanju enot severno od Drave je zelo obsežna in zanimiva, vendar jo bo potrebno obdelati na drugem mestu. Tu lahko zapišemo le, da so omenjene enote delovale na izjemno zahtevnem terenu, kjer je tudi na južnem delu pogorja prevladovalo nemško govoreče prebivalstvo; zlasti to pa je večinoma sprejemalo nacistični sistem in mu zvesto služilo skoraj do konca vojne. Le redki posamezniki, ki so si upali misliti z lastno glavo, pa so bili spričo nacističnega terorja in splošnega vzdušja močno preplašeni. Partizanske enote na tem območju si tako do konca vojne niso uspele splesti niti trdne mreže zaupnikov, kaj šele oblikovati odbore OF (kot je bilo to že na ozemlju južno od Drave), kar bi bil prvi pogoj za uspešno partizansko vojskovanje. Vsemu temu so se pridružile tudi nemogoče zimske razmere, z visokim snegom in nizkimi temperaturami ter pomanjkanje streliva. Dokaj hitro se je izkazalo, da so načrti za dvig vstaje avstrijskega prebivalstva proti nacističnemu režimu zgolj iluzije, ki so jih gojili v centralah in podružnicah britanske SOE, ter njenega dvojnika, ameriške OSS, daleč od stvarnega dogajanja. O tem v svoji knjigi zelo nazorno govori tudi Gorjan.

Kdo je bil Jože Ulčar – Mirko

Kapetan Jože Ulčar, s partizanskim imenom Mirko (omenjeno oficirsko stopnjo si je prislužil že v partizanih), je bil ob dogodku star manj kot dvajset let. Rojen je bil 21. aprila 1925 na Bledu. Na Jesenicah se je v tamkajšnji železarni učil za elektromehanika. Z osvobodilnim gibanjem v okviru OF je začel sodelovati že 1941 in bil zato od 20. oktobra do 30. novembra 1941 zaprt v begunjskih gestapovskih zaporih, nato pa izpuščen. Po izpustitvi je še naprej delal v tovarni kot vajenec, obenem pa hodil v vajeniško šolo ter ob tem nadaljeval s svojo dejavnostjo za osvobodilno gibanje. V partizane je vstopil 21. aprila 1943 v 2. bataljon Gorenjskega odreda, 22. oktobra istega leta je z Zapadnokoroškim odredom prišel na Koroško (odred, pravzaprav šele štab prihodnjega odreda s četo, je bil ustanovljen 12. oktobra v Cerknem), nato je bil do aprila 1944 aktivist. Decembra 1943 sta z Matijo Verdnikom – Tomažem

¹⁴ Barker, Socialni revolucionarji, in Gorjan, Zavezniške misije, str. 85.

¹⁵ Linasi, Koroške partizanske enote, (razširjena verzija, pri avtorju). Bataljon je imel več poimenovanj: »Severni«, »Čezdravski« (Svinški), 4. bataljon Koroškega odreda.

(ranjen, umrl 1. 2. 1944; narodni heroj) kot prva partizana prečkala Dravo pri Svečah v Rožu.¹⁶ Aprila 1944 je postal politični komisar Zapadnokoroškega odreda in bil na tej funkciji več kot mesec dni, nato je bil junija postavljen za poveljnika Vzhodnokoroškega odreda, a je to funkcijo opravljal do 24. julija, odtlej pa je bil načelnik štaba odreda. Kako se je izkazal kot poveljnik v kratkem času enomesečnega poveljevanja, je težko soditi. Poznejše poročilo, Karla Prušnika – Gašperja iz časa, ko je bil Ulčar poveljnik bataljona na Svinški planini, govori o tem, da je dober vojak in strateg, vendar si zaradi svoje »prostosrčnosti« ne zna ustvariti dovolj avtoritete med partizani.¹⁷ Ni pa mu bila tuja tudi krutost. Tako se je kot načelnik štaba skupaj s poveljnikom štabne zaščite in poveljnikom 1. bataljona Vzhodnokoroškega odreda zelo spozabil nad nekim bivšim partizanom, ki je sprva dezertiral iz enote in odšel na delo v Nemčijo, nato se je vrnil na svoj dom, kjer ga je našel neki aktivist in ga pripeljal nazaj v partizane. Zasliševali so ga 18. septembra 1944 na Bukovnikovi kmetiji pod Raduho (najvišje ležeča kmetija v Sloveniji) na krut način in ga nazadnje tako tudi pokončali. O tem je aktivist napisal prijavo v poročilu svojemu nadrejenemu organu, ker se je čutil sokrivega za njegovo smrt, obenem pa prosil, naj taka dejanja v prihodnje preprečijo. Novica o krutem ravnanju se je namreč naglo razširila med partizani in civilisti, ki so se nad dejanjem trojice močno zgražali.¹⁸

Ulčar je odšel na Svinško planino sprva kot zvezni oficir med štabom bataljona in britansko misijo, ki jo je zastopal major Prichard sam, ker, kot pravijo dokumenti, mu je major najbolj zaupal. Za poveljnika bataljona je bil sprva namreč imenovan Albert Konečnik – Modras, ker pa se je zadržal južno od Drave, potem pa je iz neznanih razlogov tam tudi ostal, je bataljon pri pohodu operativno vodil Ulčar, ob prvi koncentraciji in preureditvi enot nad Pustrico 23. oktobra pa je formalno postal poveljnik. Ob zadnji preureditvi enot 18. aprila 1945 pa je bil, potem ko je bil 13. marca ranjen v roko, z dekretom odrednega štaba razrešen svoje funkcije, s čimer se je težko sprijaznil, in je med njim in novoimenovanim poveljnikom Antonom Mivškom nastal spor, ki so ga nato zgladili s pomočjo skupine aktivistov, ki je aprila prišla čez Dravo.¹⁹ S skupino ranjencev in bolničarko je odšel čez Dravo v štab odreda na zdravljenje.²⁰ Ob koncu vojne, ko so bataljonove enote zasedle več krajev na Svinški planini in okrog nje, se je znašel spet tam, in sicer v Grebinju. 14. maja jim je štab 4. operativne cone ukazal oditi z večino pripadnikov bataljona v Velikovec, kjer je bil Ulčar določen za komandanta mesta, obenem je bil imenovan za namestnika poveljnika novoustanovljenega Koroškega vojnega področja.²¹ Po odhodu partizanske vojske s Koroške po 21. maju 1945 je bil v Ljubljani na razpolago štabu 4. armade brez pravega dela, kmalu ga je s seboj na ilegalno delo nazaj na Koroško vzel major Franc Primožič – Marko. Formalno je bil šofer dr. Herberta Zaveršnika, upravnika Vojne bolnišnice JA (ki so jo Britanci tolerirali v Celovcu še do 4. avgusta 1945, ko so odpeljali čez mejo še zadnji transport ranjencev). Ponoči pa je organiziral odbore OF po terenu. Po vrnitvi v Ljubljano je bil spet na voljo poveljstvu 4. armade, kjer je urejal arhiv. Čez nekaj časa pa mu je Pavle Žaucer – Matjaž, ki se je naknadno vrnil s Koroške, povedal, da se zanj zanima britanska policija, ki da ima njegovo fotografijo in osebni opis.

¹⁶ AS II, spominsko gradivo, spomini Jožeta Ulčarja – Mirka; Josip Ulčar, Želeli smo ostati z našimi padlimi, Koroška v borbi, Celovec 1951, str. 185.

¹⁷ Glej tudi Karel Prušnik – Gašper, Gamsi na plazu, 2. izdaja, Ljubljana, Celovec 1981, str. 244.

¹⁸ Koroški pokrajinski muzej, partizansko gradivo, fasc. 52/44, poročilo okrajnemu komiteju (KPS) Črna – Mežica, 24. 9. 1944 (podpisan politični delavec Adolf, najbrž Alojz Stanta).

¹⁹ Linasi, Koroške partizanske enote, (razširjena verzija, pri avtorju).

²⁰ Anton Ikoč, Marjan Linasi, Koroško partizansko zdravstvo, na Koroškem in Solčavskem, Ljubljana 1985.

²¹ Franci Strle, Velik finale na Koroškem, 2. izdaja, Ljubljana 1977, str. 224.

Poklicali so ga na OZNO k Ivanu Mačku – Matiji, mu povedali isto in mu zagotovili službo na OZNI ter ga na predlog majorja Vlada Majhna – Rafaela, načelnika OZNE za mariborsko okrožje poslali pod lažnim imenom Ivan Pokljukar na delo v okraj Ljutomer. Tam so ga nekateri oficirji poznali pod pravim imenom, in med ljudmi se je domnevno začelo šušljati, da je spremenil ime »zaradi tistega Angleža«. Na OZNI oz. UDBI je ostal še nadalje na različnih funkcijah, tudi v Ljubljani in v Mariboru, do leta 1948. Takrat se je demobiliziral, kot piše v njegovem nekrologu, »iz JLA« (ponoven primer prikrivanja pripadnosti) in postal upravnik vajeniške šole na Jesenicah, po dodatnem izobraževanju pa obratovodja v jeseniški železnici, pozneje tudi republiški poslanec in predsednik ZB Jesenice. Umrli je nenadoma 11. januarja 1985, ko mu še ni bilo šestdeset let.²²

O uboju majorja Cahusaca, izvajalcih in naročnikih

Iz omenjenega poročila o preiskavi in iz Ulčarjeve lastne izjave je mogoče razbrati, da sta Ulčarju pred odhodom bataljona na Svinško planino naročila poveljnik 4. operativne cone *Jože Boršmer* in sekretar CK KPS *Franc Leskošek – Luka* (ki je skupaj z dr. Alešem Beblerjem prišel v osvobojeno Zgornjo Savinjsko dolino in se nekaj časa zadrževal v njej) *naj po prihodu na Svinško planino najde ugodno priložnost in »likvidira« majorja Pricharda*. Ulčar sam pravi v svoji izjavi, da mu je bila ta naloga dana kot *strogo zaupna*, vendar se je zelo čudil, ko so mu nekateri partizanski oficirji še pred odhodom namigovali, da vedo, kaj se bo z majorjem zgodilo (ali je bilo to res ali pa se je tako samo branil, je težko ugotoviti). Po prihodu na Svinško planino se je štab bataljona skupaj z britansko misijo zadrževal največ pri 2. ali Brankovi četi (poveljnik Ivan Jurač – Branko), ki je imela operativno območje na zahodni strani med slemenom planine in Krčiško dolino (Görtschitschtal) z glavnimi kraji St. Oswald, Mirmig, Hochfeistritz in drugimi; skratka, na pretežno nemško govorečem območju. Major Prichard se je pogosto gibal po terenu in iskal, tudi samostojno, zveze, v prvi vrsti s francoskimi vojnimi ujetniki. Pri nekem kmetu na Mirmigu je poiskal stik z nekim Francozom in ga poslal v Svinec (Eberstein) v dolini z naročilom, da poišče kakega nemškega podoficirja, ki bi se sestal z njim in ki naj mu tudi sam določi kraj sestanka. Ulčar je moral to očitno vedeti, zato je 3. decembra zjutraj sam napisal na listek v nemščini in v gotici navidezno sporočilo domnevnega nemškega podoficirja in navedel tudi kraj srečanja, ki naj bi bil isti dan ob dveh popoldne blizu zaselka Preiling severno od St. Oswalda, ter ga posredoval majorju. Proti domnevni javki so nato odšli Ulčar, Prichard in partizan, v dokumentu naveden kot »Puc Roman – Vajda, član Partije« (partizana s takim imenom, priimkom in partizanskim imenom na Svinški planini in tudi med koroškimi partizani ni bilo; po vsej verjetnosti je to bil R. K. – V., po domače Puc, takrat namestnik političnega komisarja bataljona, po svoji funkciji torej sekretar partijske organizacije v bataljonu; velika verjetnost je torej, da ga Ulčar ni slučajno vzel s seboj). Po določenem delu poti se je od St. Oswalda slišalo močno streljanje; pozneje se je izkazalo, da je imela neka nacistična enota (mogoče domači Volkssturm) strelske vaje. Ulčar je izkoristil priložnost in ustrelil Pricharda s strelom v čelo, kot piše v poročilu o preiskavi (Ingomar Pust, ki se gotovo opira na poročila, objavljena v časopisu Kärntner Landesmannschaft, govori o dveh streljih, in sicer enem skozi vrat in enem v tilnik, in ima verjetno prav. Sklepam, da ga je moral najprej ustreliti od spredaj v vrat, potem pa, ko je major padel na tla, in najbrž še ni bil mrtev, mu je dal še »milostni strel« v tilnik). Mrtvega majorja sta nato položila v skalnato »špiljo«, dolgo približno

²² Umrli je Jože Ulčar – Mirko, Vestnik koroških partizanov, 1–2, 1985, str. 105.

dva metra in pol, in truplo zatrpala s kamenjem in zemljo. Čevlje, vetrovko, revolver, puško in strelivo sta zakopala na drugem kraju, medtem ko sta torbo z dokumenti sežgala. Ko sta zamaskirala vse sledove v snegu, sta si potrgala hlače in umazala obleko ter se vrnila v bataljon, kjer sta soborcem pripovedovala, da so bili napadeni in da se je major izgubil. Naključje je hotelo, da je bila drugi dan, torej 4. decembra 2. četa z bataljonskim štabom v istem taboru res napadena; tisti dan se je začela širša ofenziva nacističnih sil, ki je trajala do božiča in se nato s kratkim presledkom nadaljevala. To dejstvo je dajalo odtlej dobro osnovo za govornice med partizani pa tudi med prebivalstvom, da se je Prichard predal ali bil ujet, in da jih je prav on tudi izdal, in dejanje je bilo s tem še dodatno zakrito. Ni čudno torej, da govori nacistični dokument z dne 18. januarja 1945, da je policijska četa iz Št. Andraža decembra prejšnje leto preiskala območje Svinške planine in našla tri bunkerje in da je bil neki angleški major odpeljan v Celovec. Pisec poročila pri dogodku ni bil prisoten in tudi ni pripadal nacističnim oboroženim silam, pač pa se je slučajno mudil na Svinški planini v zvezi s proučevanjem ponovne možnosti zagona rudnika sljude Št. Lenart – Golovica po partizanskem napadu 16. oktobra 1944, kar je jasen dokaz, da je novico povzel po govoricah.²³ Če bi ga bili res zajeli in prisilili k izpovedim, bi bilo gotovo prišlo do aretacij sicer redkih partizanskih sodelavcev na Svinški planini, vendar iz obstoječega gradiva ni razvidno, da bi se bilo to zgodilo. Kljub strogi tajnosti, v kateri se je usmritev izvršila, pa predvidevam, da so morali zanj že kmalu potem vendarle izvedeti vsaj nekateri iz bataljonskega poveljstva in četnih poveljstev.²⁴ Partizani 4. bataljona so čez zimo povsem izgubili zvezo s štabom odreda na južni strani Drave, tako da je tam dolgo veljalo prepričanje, da so vsi padli. Tudi britanska letala so večkrat preletavala Svinško planino (Prichard je namreč na dan svoje smrti še zadnjič vzpostavil zvezo s svojo bazo, s kratkim sporočilom »tote tu ni kraj za gentlemana«). 27. decembra je Ulčar dal znak nekemu britanskemu letalu (z znakom SOS, verjetno s prižgano baterijo v roki, kot ga je bil naučil Prichard) in letalo je odvrгло pomoč, ki pa je, razen 1000 nabojev (in svilene srajce, narejene očitno iz padala, ki so jo slekli nekemu ujetemu nacističnemu vojaku, ki so ga nato usmrtili)²⁵ padla v roke nacističnim silam. 16. marca 1945 so letala, brez znakov, ponovno odvrгла pomoč, a je spet padla v roke nacističnih sil. Spomladi je bataljon z akcijami nadaljeval, mobilizirali so celo dva ameriška pilota – Slovenca iz Hrastnika, ki sta se očitno spustila s padali.

Britanski in ameriški oficirji iščejo sled za svojim izginulim tovarišem

Drugi dan po prihodu bataljona s Svinške planine v Grebinj (13. maja) je prišel vprašat neki britanski oficir Ulčarja, če so oni tista enota, ki je bila na Svinški planini skupaj z majorjem Prichardom. Že nekaj dni potem ga je iskal major Cramsy in mu povedal, da je mladostni prijatelj in sošolec majorja Pricharda, ter se zanimal, na kak način je umrl, češ da je obljubil njegovim staršem, da bo poskušal poizvedeti podrobnosti o sinovi smrti. Rekel je tudi, da mu je novico povedal major Charles Williers (Buxton), ki ga je sem tudi napotil, češ da je bil Ulčar Prichardov

²³ Dokument je med gradivom iz Himmlerjeve pisarne, ki so jih po vojni odnesli v nacionalni arhiv v Washingtonu; kopijo sem dobil na Inštitutu za sodobno zgodovino (Institut für die Zeitgeschichte) na Dunaju.

²⁴ Spominjam se, da mi je pred leti Anton Ikovic (že pokojni) povedal, da mu je to povedal takratni poveljnik 2. čete Ivan Jurač – Branko (tudi že pokojni). Tudi pokojni dr. Tone Ferenc mi je pred leti povedal, da mu je o tem večkrat prišel pripovedovat politični komisar takratne 4. čete Gojko Gornik – Iztok (umrl pred kratkim). Povedal mu je, da je Pricharda ustrelil Ulčar, s pripombo, da on sam pri usmrtitvi ni bil prisoten, pač pa je slišal strel nekaj sto metrov niže od tabora. 4. četa je sicer delovala na južnem delu Svinške planine, vendar je možno, da je tisti dan prišel v štab bataljona na poročanje in po nadaljnje ukaze.

²⁵ AS II, spominsko gradivo, spomini Ivana Jurača – Branka, 1961.

najboljši prijatelj, kar je v svojih depešah pogosto tudi sporočal svojim staršem v London. Starši so Ulčarju pripravljene poslati bogata darila po njegovem izboru. Ulčar je dogodek Cramsyju natančno opisal, seveda po svoje, Cramsy pa ga je z zanimanjem poslušal in ga na koncu prosil, naj mu na karti natančno označi kraj dogodka. Ulčar je to storil na svoji karti, Cramsy pa si je natančno zapisal kote. Čez dva dni je prišel major Williers z nekim poročnikom. Oba sta poznala Ulčarja že od prejšnjega leta. Zelo vljudno sta ga začela spraševati o dogodku in Ulčar jima je povedal isto kot Cramsyju. Skrbno sta si vse zapisala in mu pri tem zastavljala zelo podrobna vprašanja. Williers mu je povedal tudi, da je bil med časom, ko se nista videla, doma v Britaniji in govoril s Prichardovimi starši, ki so bili zaradi sinove smrti zelo potrti. Ponovil mu je, da so mu povedali, da jim je sin v depešah sporočal, da ima v Jugoslaviji dobrega prijatelja Ulčarja in da se dobro počuti. Povedal mu je še, tako kot že prej Cramsy, da so mu starši pripravljene v spomin na prijatelja poslati bogata darila, ter mu predlagal, naj si izbere, kar si želi. Ulčar mu je odgovoril, da so starši že tako dovolj prizadeti zaradi sinove smrti, zato noče nič razen kakšne fotografije. Williers ga je prosil, da bi šel z njima in pokazal kraj, kjer naj bi bil Prichard zajet, a mu Ulčar ni ugodil. 17. maja je poročnik, ki je prišel z Williersom, spet prišel sam k Ulčarju in se mu ponudil, da ga odpelje v Vrbo k zdravniku britanske vojske zaradi poškodovane roke, na kar je Ulčar pristal. Med potjo ga je še spraševal o Prichardu. Medtem je Williers odšel s skupino vojakov na Svinško planino iskat kraj, ki mu ga je na karti pokazal Ulčar. Našli niso nič, ker jim je Ulčar pokazal napačen kraj, tri do štiri kilometre od dejanskega kraja, kjer se je dogodek zgodil. Čez dva dni se je pri Ulčarju ponovno oglasil Williers, vendar ga je tokrat provociral in mu razburjen in v užaljenem tonu povedal, da so našli skupinski grob in da so ga odkopali, vendar med enajstimi partizani, ki so pokopani v njem, ni Pricharda. Sam naj gre z njimi na planino. Ulčar mu je na to odgovoril, da bo to storil, vendar mora najprej dobiti pisno privoljenje štaba cone, in da ima trenutno veliko dela. Williers mu je obljubil, da mu bo on priskrbel dovoljenje štaba, nato je Ulčarja še nekajkrat iskal, a ga ni našel (očitno se mu je izmikal). Pred neprijetnimi vprašanji Britancev ga je končno rešil od njih samih izsiljeni odhod partizanske vojske s Koroške po 21. maju. Britanci so torej našli grob v Schwarzwald, kjer so bili pokopani partizani, padli v napadu nacističnih enot na tabor 2. čete in bataljonskega štaba 13. marca. Iz poročila o preiskavi izvemo tudi, da je bil Prichardov grob sto metrov niže od tega groba.

Končno se je tudi ameriški major Lindsay po vojni močno angažiral, da bi našel sled za izginulim britanskim sobojevnikom. Tako piše v svoji navedeni knjigi,²⁶ da je julija 1945 na mariborskih ulicah srečal in prepoznal Ulčarja ter ga najprej vprašal za usodo majorja Pricharda. Ulčar mu je odgovarjal, tako kot dotlej že mnogim, da je Prichard padel sredi decembra prejšnjega leta v bojih z nacističnimi varnostnimi enotami.

O domnevnih Ulčarjevih prekrških

Nadrejenim v službi je bil Ulčar sumljiv, ker je bil izpuščen iz gestapovskega zapora, partizani pa so leta 1943 zaradi domnevnega sodelovanja z okupatorjem usmrtili dva materina brata (Andreja in Florjana Hudovernika). Nadležen jim je bil tudi zaradi očitkov, da uporabljajo službeni avtomobil v privatne namene, naredil pa je po njihovem še druge prekrške, kot na primer ob priliki »realizacije Nagodetove špijonske skupine« in s tem povezanega procesa, kot dobesedno piše v dokumentu. Ob tej priliki je UDBA za Slovenijo organizirala aretacijo člana tako imenovanega Salzburškega komiteja kapetana Gruma na avstrijskem

²⁶ Lindsay, Ognji v noči, str. 201.

Koroškem. Operativno skupino je vodil major Franc Stadler – Pepe (narodni heroj), v njo so vključili tudi Ulčarja, na katerega so računali, da kot bivši koroški partizanski funkcionar dobro pozna teren. Ugrabitev jim je spodletela, ker je skupina 22. maja 1947 zvečer v Rutah (Bärental) pri Podgorju (Maria Elend) naletela na koroškega mladeniča Jožeta Otoviča, ga prisilila, da se je legitimiral, nato ga je zvezala in odvedla v gozd ter zaprla v neko pastirsko kolibo, od koder mu je v noči od 24. na 25. maj uspelo pobegniti. Dogodek je prijavil na orožniški postaji v Podgorju in britanski vojaški policiji v Št. Jakobu v Rožu. Po njegovih podatkih je skupina štela 13 do 14 ljudi, izmed katerih je eden dobro govoril nemško. Trije so bili v civilnih oblekah, med njimi je bila tudi ženska. Pet ali šest jih je bilo oblečenih v avstrijske policijske uniforme, vsi pa so bili dobro oboroženi z brzostrelkami in revolverji in imeli celo angleško strojnico. S pobegom je nastala nevarnost, da bi skupino odkrili, zato se je vrnila brez opravljene naloge. Medtem ko je skupina na določeni točki čakala Gruma, da bi ga ujela, je Ulčar predlagal vodji skupine, da bi skupaj poiskali in izkopal kosti partizana Zapadnokoroškega odreda Janka Rusa – Džura z Bleda, ki je padel novembra 1943 in bil pokopan kako uro od kraja, kjer je skupina čakala. Izkop so nato izvršili, kosti in kos obleke kot dokaz, da gre res za padlega partizana, so nesli s seboj čez mejo, kjer sta jih čakala podpolkovnik Mitja Ribičič – Ciril in major Ivan More – Žan, ki sta sicer koordinirala in vodila celotno akcijo. Svetovala sta Ulčarju, naj kosti preda materi padlega partizana, ob tem pa si izmisli zgodbo, da so jih prinesli že partizani pred dvema letoma, ko so zapuščali Koroško, in jih pustili na naši strani meje, vendar jih je šele sedaj imel čas poiskati in predati. Ulčar pa se ni držal navodil, ampak je na Bledu sam organiziral pogreb svojega padlega soborca, rojaka in mladostnega tovariša ter imel govor. Oboje, tako novico o ugrabitvi mladeniča kot tudi o pogrebu z navedbo Ulčarjevega govora na njem, kjer je zelo jasno povedal, *kje* je partizan padel, in da so *šele sedaj* prenesli njegove kosti v domovino, je objavila tudi Ljudska pravica 31. maja in 1. junija 1947 (v prvem primeru seveda novinar ni vedel, da je ugrabitev izvedla UDBA, zato govori le o »tolpi oboroženih oseb«).

Ulčarjevi nadrejeni so se torej bali, da bi lahko Britanci dobili v roke obe številki časopisa, po njegovi krivdi primerjali datume in kraje ter imeli s tem jasen dokaz vdiranja UDBe čez mejo.

Strah, da bi se razkrila resnica o Cahusacovi smrti

Sodu pa je pravzaprav izbil dno dogodek, ki se je zgodil že prej v Hutterjevem bloku v Mariboru. Potem ko je bil Ulčar službeno premeščen v mariborsko okrožje, je nekaj časa stanoval tam pri svojem nekdanjem soborcu in sokrajanu Ivanu Ribiču – Stojanu. Ribič je bil med vojno kratek čas poveljnik Vzhodnokoroškega, po reorganizaciji 29. septembra 1944 pa Koroškega odreda,²⁷ takoj po vojni poveljnik mesta Maribor, ob dogodku pa je delal v Operi SNG Maribor kot režiser (študiral je namreč primerjalno književnost).²⁸ Pripravljaj naj bi knjigo o koroškem partizanstvu, zato je imel zbranih precej dokumentov, tudi takih, ki so se nanašali na britanske misije in na odnos osvobodilnega gibanja do njih. V enem izmed njih naj bi pisalo tudi, da jih ne smejo spustiti čez Dravo. 2. aprila 1947 je prijavil policiji, da je nekdo vdrl v njegovo stanovanje in mu odnesel prav te dokumente. Kot je mogoče razumeti,

²⁷ Linasi, Koroške partizanske enote.

²⁸ Enciklopedija Slovenije, 10. zvezek, str. 202, geslo Ribič Ivan.

je UDBA naredila preiskavo stanovanja (Ulčar je bil ob dogodku na terenu), pri tem pa je najbrž odkrila (in očitno zaplenila ter prebrala) tudi dokumente in zapise, ki so bili še v stanovanju; tudi vso zgodbo o britanskem majorju, ki jo je Ulčar očitno povedal Ribiču, čeprav mu je ne bi smel. Morda se je Ribič tudi nehote izdal, da zgodbo pozna; slednje iz dokumentov ni jasno razvidno. Ko so nato strogo zaslišali svojega uslužbenca Ulčarja, zakaj je povedal zgodbo Ribiču, se je izgovarjal, da ga je Ribič sprovciral, češ da o tem že tako sam mnogo ve. Začeli so tudi s podrobnejšo preiskavo vdora v stanovanje in pri tem ugotovili, da ustanovitelji v bloku dajejo o dogodku protislovne izjave. Začeli so sumiti Ribiča, da je vdor fingiral, z namenom, da bi prikrikl predajo dokumentov britanski policiji. Kot možnega posrednika in celo vlomilca je UDBA dolžila tudi Borisa Benčino, tožilca pri 43. diviziji v Mariboru, ki je pogosto zahajal v Ribičevo stanovanje, zanj pa so sumili, da je povezan z britansko policijo. Drugi tak posrednik pa bi po njihovem mnenju lahko bila Ribičeva prijateljica iz Celovca, ki je bila prej partizanka in je delala za OZNO kot obveščevalka, sedaj pa so imeli o njej podatke, da dela za britansko FSS. Preiskava pa je pokazala tudi, da o *Ulčarjevi zadevi*, torej o uboju majorja vedo že tudi mnogi funkcionarji: poleg Ulčarja in Ribiča tudi omenjeni »Puc Roman«, takrat že demobiliziran in doma v Črni, Jože Borštner, Drago Benčič – Brkin (politični komisar 4. operativne cone), Franc Leskošek – Luka, *Božidar Gorjan – Bogo*, Milan Venišnik, Matija Malešič in Egon Remec – Borut ter morda še kdo. Jasno je, da bi lahko stvar postala nerodna, če bi Britanci izvedeli pravo verzijo, torej ne samo izvrševalca, ampak *predvsem naročnika*, kar bi, skupaj z morebitnimi posledicami prej opisanega Ulčarjevega prekrška poleg velike blamaže za jugoslovansko državo bila tudi velika škoda pri njenih pogajanjih za Koroško, ki so takrat še potekala. UDBA je zato gotovo storila vse, da bi zadevo utišala. Začela je na razne načine šikanirati oba, tako Ribiča, ki se je hotel zaposliti v gledališču v Gorici, pa mu je to preprečila, kot tudi Ulčarja, ki se je zato hotel najaviti na razgovor celo k Titu. Oba je skušala kompromitirati z očitki o njuni preteklosti in domnevnem neprimernem zasebnem življenju ter ju začela s svojimi agenti zasledovati. Verjetno je bil na tej osnovi naslednje leto Ulčar tudi demobiliziran, kar pa iz najdenih dokumentov ni razvidno.

Trditev avtorja v knjigi, da je poznal zadevo, je glede na prej povedano torej resnična, vendar mi njegova trditev, ki jo pove v nadaljevanju skoraj v isti sapi (str. 85 – 86), v povezavi s prej povedanim, ne da miru. Pove namreč, da ga leta 1948 major Williers v Celovcu na vlaku ni hotel več poznati, ko sta se srečala in ko ga je poklical po njegovem prejšnjem ilegalnem imenu, čeprav sta bila med vojno mnogo skupaj in se zbližala, in da je tudi pismo, ki mu ga je poslal, ostalo brez odgovora. Če se je njuno srečanje res zgodilo 1948, po prej povedanem pa naj bi zadevo poznal, tako kot drugi naštetih (nekateri med njimi so bili prav tako kot on uslužbenci UDBE) že zgodaj v letu 1947, potem njegova trditev, da se je šele po srečanju z Williersom začel zanimati za dogajanje na Svinški planini, ne drži. Kako to, da je v svoji prizadetosti, kot pravi, mogel kar uginiti, od kot tako Williersovo vedenje? Ali ni morda kot pomemben funkcionar poznal zadevo že med vojno, če drži Ulčarjeva trditev, da so že pred odhodom čez Dravo nekateri oficirji vedeli, kaj se mora s Prichardom zgoditi? Je bil tudi on že takrat med tistimi »dobro« obveščeni oficirji? Vsekakor, če je zadevo poznal, in, kot vidimo, jo je, bi jo moral v knjigi opisati takó, kot je bila; tega pa ni storila. Zakaj ne, najbolje vé sam. Možna razlaga za tako Williersovo vedenje je, da je glede na to, da ni poznal naročila CK KPS, za smrt svojega bojnega tovariša in sonarodnjaka pač krivil vse pomembnejše funkcionarje v osvobodilnem gibanju na Koroškem; tudi Gorjana. Da so, če že niso bili vsi vpleteni, vsaj vedeli za resnico, pa o njej niso hoteli spregovoriti. In ravno tu se samo od sebe ponuja vprašanje, kaj so o nameravanem uboju takrat dejansko vedeli (in imeli z njim) še bolj odgovorni koroški partizanski funkcionarji: v prvi vrsti Gorjanov najtesnejši sodelavec Mitja

Ribičič – Ciril, ki je bil ob njeni ukinitvi še vedno politični komisar Koroške grupe odredov, nadalje Pavle Žaucer – Matjaž (sekretar Oblastnega komiteja KPS za Koroško), Dušan Pirjevec – Ahac (organizacijski sekretar Oblastnega komiteja, nato referent za avstrijske zadeve pri štabu 4. operativne cone), Karel Prušnik – Gašper (sekretar POOF za Koroško). Slednji je šel na Svinško planino z Ulčarjevim bataljonom, se tam zadrževal približno dva meseca; tudi še v času, ko se je zgodil uboj. V svoji knjigi Gamsi na plazu pove na strani 228, da je imel (skupaj z drugimi funkcionarji) po svojem prihodu iz Dolenjske, kjer se je udeležil 2. zbora aktivistov OF, tik pred odhodom na Svinško planino »važen sestanek z Leskoškom« (o vsebini ne govori). Za majorja Pricharda v svoji knjigi pove samo, da je šel z njimi čez Dravo, in nič drugega. Če je njegovo usmrtitev že zahteval CK z Leskoškom, ali bi ga kljub vsemu lahko rešili, če bi se dovolj odločno zavzeli zanj? Ali ni bilo nobene druge možnosti, onemogočiti ga, če že ni delal v skladu z njihovimi interesi, a je bil vseeno zaveznik.

Morebitni vzroki za uboj majorja Cahusaca

Po avtorjevih besedah so se koroški partizani po vojni zelo trudili najti *posmrtno ostanke* majorja Pricharda, za kar naj bi jim izrekel priznanje tudi njegov predpostavljeni, polkovnik sir Peter Wilkinson. Vprašanje je, ali je to res in ali so se res dovolj potrudili ugotoviti tudi *okoliščine*, predvsem pa *vzroke* ter *naročnike*. Obstaja vtis, da jih je pri tem nekdo vseskozi namerno vodil na napačno sled. Naknadno so ga tudi napisali na spomenik v Št. Rupertu pri Velikovcu, sicer napačno kot Hesketh-Richard, čeprav tam dejansko ne počiva. Dovolim si izraziti mnenje, da majorjeva smrt sama sedaj po vsem ugotovljenem in opisanem ni več tako skrivnostna, kot še ugotavlja v svoji knjigi Gorjan. O tem, kdo ga je ustrelil, kje in kako, gotovo ni nobenega dvoma več, kot tudi ne, ali je tisti 192 centimetrov dolgi skelet, ki sta ga 1950 našla lovca Josef Grassinger in Andreas Robitsch pod neko skalo na Svinški planini in ki ga je Prichardova mati po dolžini, zobovju in ostankih oblačil prepoznala kot skelet njenege sina,²⁹ res njegov ali ne. Bistveno pa je nekaj drugega: v njegovem primeru je za razliko od drugih »likvidacij« šlo za *zaveznika*, usmrtitev sama pa *zaukazana z najvišjega političnega vrha*. Šlo je tudi za *tajno usmrtitev*, ki so jo pred drugimi partizani prikrili in jo skušali prikrivati tudi po vojni, vse do danes. Gre torej za tipičen politični umor, ki ga je težko opravičiti z bojem proti okupatorju in njegovim pomagačem ali s preprostim izgovorom, da je bila »pač vojna« (»Security Risk«, kot pravi Wilkinson v svoji knjigi, ki še čaka na slovenski prevod). Lahko ga razumemo le v kontekstu boja za oblast in za delitev interesnih območij. O vzrokih lahko samo domnevamo in so to storili v svojih knjigah že prej naštetih pisci. Ulčar je bil samo izvršitelj (kako se je počutil, ko je moral ustreliti svojega najboljšega prijatelja, najbrž ne bomo nikoli izvedeli kot tudi ne, kakšnih groženj je bil deležen za primer, če povelja ne bi izvršil), ob njem omenjeni partizan pa njegov pomočnik oziroma sostorilec. Glavni naročnik, Leskošek, kot predstojnik najvišjega organa partije, ki je bila glavni usmerjevalec osvobodilnega gibanja, je bil v času, ko je UDBA začela s preiskavo Ulčarjeve zadeve, minister za industrijo in rudarstvo, drugi po stopnji odgovornosti, poveljnik 4. operativne cone Jože Borštner, ki je naročilo političnega vrha posredoval v obliki vojaškega ukaza Ulčarju, pa minister za lokalni promet LRS. Ali je UDBA o naročilu povprašala tudi njiju, iz najdene dokumentacije ne moremo ugotoviti, če pa že je, sta ji to lahko povsem brez skrbi povedala, saj se nista imela česa bati, zato tudi ni razloga, da Ulčarjevi navedbi ter navedbi v zapisniku o preiskavi ne bi verjeli. Saj je bila UDBA le »jeklena pest revolucije« v njenih rokah in

²⁹ Pust, Titostern, str. 79–80.

rokah njunih tovarišev, preiskava sama pa tako ali tako ni bila usmerjena na razkrivanje nekega zločina in na kaznovanje krivcev, *ampak na kaznovanje neposrednega izvršitelja, ker po njihovem ni poskrbel dovolj, da bi zadeva ostala v tajnosti*. Če pa je že dal izjavo samo Ulčar, pa tudi ni verjeti, da bi si upal tako visoka funkcionarja »obremeniti« brez razloga.

Ob vsem povedanem se zdi manj prepričljiva avtorjeva trditev na strani 88, da je major Prichard s svojim poizvedovanjem po hišah na Svinški planini ogrožal tajnost enote in njenih maloštevilnih sodelavcev, ker naj bi opozarjal nacistične sile na njeno premikanje. Po drugi strani pa spet (pravilno) ugotavlja, da so bili partizani brez kmetij obsojeni na smrt. Gre torej za protislovni trditvi. Ne razumem, zakaj se ravno on ne bi smel približevati kmetijam, saj so se jim v iskanju hrane in informacij približevali tudi drugi partizani. Enota vendar kljub visokemu snegu ni mogla biti vsa zimo skrita v svojem taboru! Kakorkoli že, uboj majorja ni imel nobene zveze z grozljivimi zimskimi razmerami. Morda bi kot pojava (visok, angleško nemščino govoreč) res lahko zbudil pozornost nacističnih sil, ki bi ga intenzivno iskale, ga ujele in prisilile k izpovedim o partizanskih sodelavcih, vendar glede na povedano tudi to ne more biti vzrok za njegovo odstranitev. Na smrt je bil namreč obsojen že pred odhodom čez Dravo, in le vprašanje časa in primernih okoliščin je bilo, kdaj se bo sprožila eksekutorjeva pištola. Tudi kot oseba, ki edina lahko priključuje zavezniško pomoč, kot trdi avtor, jim sčasoma ni bil več potreben, saj so se te »umetnosti« pred usmrtno še naučili od njega (vendar, kot smo videli, jim tudi to ni pomagalo). Pritrdimo lahko avtorju, da je Prichard, prepričan o skorajšnjem koncu vojne, mislil le na izpolnitev svoje naloge, in tako izgubil sposobnost za stvarno presojanje vojaškega položaja, s pripombo, da avtor s tem gotovo misli na njegovo delovanje na Svinški planini. To sposobnost presoje je najbrž izgubil že južno od Drave, sicer ne bi vztrajal pri odhodu čez reko.³⁰ Še bolj to velja za njegovo presojo ljudi okrog sebe; kot angleški »gentleman«, pripadnik visoke družbe pač ni slutil, da ga lahko, ko gre za interese, ubijejo tudi njegovi zavezniki ali celo osebni prijatelji. Ravno to pomanjkanje sposobnosti presoje, ko, tako kot mnogi zahodni Evropejci še donekdavna (glej dogajanja na Balkanu v 90. letih prejšnjega stoletja), ni dojel komunistične brezobzirnosti, križane z balkansko premetenostjo, ga je stalo življenje.

Izključena je tudi možnost, ki jo ponuja avtor, da bi majorja ustrelili kakšni pripadniki prosovjetske skupine Avantgarda. Ta je, potem ko se je, prihajajoč iz Moskve s padali spustila na partizansko letališče v Beli krajini in prišla čez Savo na Štajersko, res šla čez Dravo in tudi čez Svinško planino, vendar prej, kot je nanjo prišel Ulčarjev bataljon, ki ga takrat sploh še ni bilo, in tudi odšla je z nje že pred prihodom bataljona (konec septembra ali v začetku oktobra, saj se je 11. oktobra pri cerkvi Sv. Urbana na Košenjaku njena glavovina že srečala z 2. bataljonom Lackovega odreda). V času, ko se je zgodil uboj, je omenjena skupina, močno okrnjena, delovala v okviru Lackovega odreda na sosednji, vendar oddaljeni in z Labotsko dolino ločeni Golici. Da bi kdo od njih šel na Svinško planino in usmrtil Pricharda, ni verjetno; obratno pa je res, da se je četa iz sestava Ulčarjevega bataljona, ki sta jo vodila poveljnik Anton Mivšek in politični komisar Gojko Gornik – Iztok, zaradi nevzdržnih zimskih razmer in pomanjkanja streliva umaknila na Golico in se tam za nekaj časa priključila Lackovemu odredu in Avantgardi. O tem se lahko prepričamo tudi iz knjige takratnega zveznega oficirja pri Avantgardi ali pri »Kampfgruppe Steiermark«, v kar se je le – ta po prihodu na Golico preimenovala, Ladislava Grata – Kijevega,³¹ in Milana Ževarta.³² Je pa v avtorjevih besedah, da

³⁰ Mitja Ribičič je v pismu Viktorju Avblju – Rudiju 27. junija 1944 zapisal: »Cahusac hoče na vsak način v Avstrijo... Pošiljati ga danes preko, se pravi, poslati ga v smrt, ker je fant dolg in neroden in bo zaglavil v prvi gostilni, kjer bo prespal.« (navedel po: Dušan Biber, Zavezniške in sovjetske misije ter obveščevalne službe v NOB, v: Borec 1–3, 1991, str. 98).

³¹ Ladislav Grat, V metežu, Ljubljana 1969.

³² Lackov odred, Maribor 1988.

bi pri teh »obstajal razumljiv in sprejemljiv motiv za politični umor majorja« (mimogrede: za noben umor, še najmanj za politični, ni ne razumljivega, še manj pa sprejemljivega motiva, in se mu čudim, da lahko to pove s takšno samoumevnostjo) tudi nekaj resnice. Ravno tu morda lahko iščemo osnovni vzrok zanj: križanje sovjetskih in angloameriških interesov, boj za prevlado v Evropi med (tedaj še) zavezniki ob približevanju točke, ko so eni in drugi vedeli, da zavezništvo ne bo več mogoče. Čigave interese je zastopala KPS kot del KPJ, pa je za takrat ter vsaj do leta 1948 bolj ali manj jasno. Šlo je tudi za vprašanje povojnih jugoslovanskih meja, za povojne ozemeljske zahteve, za katere so bili voditelji slovenskega osvobodilnega gibanja prepričani, da bi jih samostojno odporniško gibanje Avstrijcev s podporo zahodnih zaveznikov utegnilo ogroziti. Tu pa zadenemo na širša vprašanja mednarodnih razsežnosti, ki niso predmet mojega prispevka in o katerih v nadaljevanju delno govori tudi Gorjan. Njihovo razreševanje bi zahtevalo še precej več prostora kot pričujoči zapis. Za ponazoritev si samo še priključimo v spomin besede iz omenjene Gratove knjige,³³ kjer pravi, da mu je poveljnik Glavnega štaba NOV in POS Franc Rozman – Stane ob odhodu skupine zabičal: »Gre za politično stvar in važno je dvoje: če bo kdorkoli izvedel, kdo so ti ljudje, boš ob glavo! Če kateri teh ljudi pade, preden pridete do Drave, boš ob glavo! Vrhovni štab mi je dal nalogo, da spravimo te ljudi žive do Drave...« V nadaljevanju pravi, da je tudi po prihodu na cilj, dokler je bilo to mogoče, vzdrževal največjo tajnost o skupini in njenih namenih tudi pred štabom in partizani Lackovega odreda, s katerimi je skupina vsak dan živela in se bojevala. Vtis pa imam, da je ni dokončno razkril tudi v svoji knjigi, čeprav je izšla 24 let po končani vojni.

Še o usodi nekaterih drugih pripadnikov zavezniških misij

Zdi se, kot da je z Gorjanovo knjigo, pred nedavnim objavljenim zapisom dr. Dušana Bibra³⁴ in mojim skromnim zapisom (prav tako že objavljenim),³⁵ o zavezniških misijah med 2. svetovno vojno pri nas, zlasti na Štajerskem in Koroškem, povedano vse. Pa vendar ni tako. Še vedno se najde kak drobec. Tako Gorjan kot tudi Lindsay in Biber omenjajo izginitje še več članov zavezniških misij. Med njimi tudi podporočnika Juliusa Rosenfelda in radiotelegrafista Ernesta Knotha. Po ugotovitvah vseh treh avtorjev naj bi se zdravila v neki partizanski bolnišnici, ki je bila napadena, in naj bi v njej zgorela, skupaj z drugimi ranjenci. Od znanstvenika takega formata, kot je dr. Biber, najbrž res pričakujem preveč, da bo utegnil prebrati Ikovčev in mojo skromno knjigo o partizanski saniteti, ki je izšla že pred devetnajstimi leti.³⁶ Morda bi jo lahko prebral Gorjan kot bivši koroški partizan, Lindsayu kot Američanu pa nepoznavanja vsebine sploh ne gre zameriti. Na strani 122, ko opisuje bolnišnico SVPB-SZC II v Robanovem kotu, se nama je z Ikovcem že v tistih časih zapisalo naslednje: »Pod to skalo so zgradili iz desk tudi operacijsko sobo, ki pa je niso utegnili opremiti in zaradi umika ranjencev iz Robanovega kota ni nikoli rabila svojemu namenu. V tej sobi sta nekaj dni prebivala zavezniška oficirja podporočnik Julius Rosenfeld in radiotelegrafist Ernest Knoth, oba iz New Yorka, ki sta prišla iz Koroškega odreda. Eden se je zdravil zaradi bolečin v nogi, drugi pa zaradi izčrpanosti. *Oba so morali, ne da bi to opazila, strogo nadzorovati* (podčrtal avtor). Pozneje sta šla nazaj v Koroški odred.« V seznamu ranjencev in

³³ Grat, V metežu, str. 320.

³⁴ Dušan Biber, Ameriške misije, slovenski partizani in prodor na sever, v: Zbornik Janka Pleterkega, Ljubljana 2003, str. 417–425.

³⁵ Glej op. 1.

³⁶ Glej op. 20.

osebja v najini knjigi je navedeno, da se je Knoth zdravil zaradi prehlada, Rosenfeld pa zaradi bolečin v nogi in izčrpanosti. Oba sta bila v bolnišnici samo dva dni, in sicer od 27. do 29. 12. 1944. Doslej sem pri svojem proučevanju pregledal veliko gradiva o Koroškem odredu, vendar nisem nikjer zasledil njunih imen in priimkov res pa je, da nam za določena obdobja gradivo manjka. Pač pa sem našel nedatiran zapis izjav, ki sta jih, kot piše na koncu, »dala amerikanca člana misije pri našem odredu«, podpisan pa je Grega (Maks Grenardon, kontraobveščevalni oficir pri Koroškem odredu).³⁷ Iz njunih izjav veje velika samozaverovanost. Dobro sta se zavedala, da pripadata oboroženim silam največje svetovne velesile, in vtis imam, da sta na partizane gledala skoraj tako kot na domorodce v kaki eksotični deželi. Zelo verjetno je, da gre za isto dvojico, so pa njune izjave zanimive do te mere, da se mi jih zdi vredno zapisati v taki obliki in s tako dikcijo, kot sta jih podala, s popravkom najbolj očitnih slovničnih napak in zatipkanih mest. Je pa to redok ohranjen dokument vtisov, če ne edini, ki sta jih pripadnika zavezniške misije povedala direktno partizanom. Vsi našeti avtorji knjig in razprav o misijah, tudi Gorjan, namreč navajajo tiste njihove izjave, ki so jih podali po radijskih zvezah svojim bazam ali pa šele po prihodu v svoje baze. Marsikaj nenapovedanega se je kmalu uresničilo, marsikaj se uresničuje danes, v določenih trditvah se tudi motita.

»Smatrajo naju za špijona. Toda to ni res. Špijoni sede, ne da bi to vedeli, med vami po raznih komandah mest. Midva sva prispela iskati zvezo z Avstrijci, ki je pa zaradi zavlačevanja političnih boncev nisva mogla dobiti.

Zakaj se tepete? Vse ljudstvo, koder sva hodila, je nezadovoljno z vami. Taka vojska sploh nima nikakršnega smisla. Odločili ne bodo vojne partizani, ne Jugoslovani, ne kake druge države, temveč bo odločitev takšna, kakršno bo diktiral Washington. Ker mi Amerikanci ne bomo trpeli, da bi bila vojna vsakih 25 let. Nam Amerikancem je prav vseeno, kam pripada Koroška ali Primorska ali kateri koli del vaše zemlje, le mir hočemo imeti. Koroška na primer ima prebivalce, ki govorijo slovenski in nemški. Ti prebivalci bodo vedno z zmagovalcem. Če bo oni, ki bo zmagal, govoril slovenski, bodo s Slovenci, če pa bo govoril kakršenkoli jezik, bodo z njim. Ljudska masa je oportunistična in zlati ključ odpira nebeška vrata. Mi smo za to, da se po vsej Evropi ukinejo narodnostne meje in da se vzpostavi samo ekonomske. Vi pa hočete vzpostaviti narodnostne meje in grešite isto napako, ki so jo delali vsi diktatorji, pa naj bodo Hitler, Mussolini itd. Zahtevate, naj vsi, ki so kdajkoli govorili slovenski, pridejo v vašo državo. Ker pa je čisto sigurno, da bodo ljudje, ki bodo prišli v vašo državo, nezadovoljni z vašim sistemom vladanja, kot so ljudje vedno nezadovoljni, se bo iz tega izcimila nova iredenta, ki bo pripeljala do nove vojne. Na tak način ne bo Evropa nikoli mirna. Mi pa hočemo mir, ker je le v takih prilikah možno dobro trgovati, in bo naša vlada to na vsak način dosegla. Vaš boj nima nikakega smisla.

Hočete imeti svojo lastno industrijo. Kakšno in po čemu? Vse industrijske proizvode, ki jih rabite, vam more Amerika dobavit mnogo ceneje, kot bi jih mogli vi proizvajati. Sicer pa je vaša ideja o industriji popolnoma neizvedljiva, ker boste za industrijo v prvi vrsti gradili tovarne za izdelovanje strojev. Pod takšnimi pogoji je izgradnja vaše industrije utopistična. Tudi če bi se vam nekaj takega posrečilo zgraditi, boste na eni strani zatrli izkoriščanje vaših gozdov in živinoreje, na drugi strani pa ne boste imeli kam prodajati svojih industrijskih proizvodov. Živo srebro in dragoceno železo in svinec se industrijsko sploh več ne uporablja. Vaš premog in slično sploh nima nobene praktične vrednosti.

Čudno se nam zdi, da vi Jugoslovani gledate v svojih oficirjih nekaj izrednega. Pri nas oficir sploh ne upa okrog v uniformi, ker se to zdi slehernemu Amerikancu smešno. Vi pa z

³⁷ AS III, Koroški odred – obveščevalni center, fasc. 301 – 103/ZA.

občudovanjem gledate, kako si vaši oficirji delajo iz treh ameriških uniform eno samo, kako nosijo škornje, dočim hodijo vaši vojaki okrog goli in bosí. Kaj je vaš oficir, na primer oni Benčič (Dragomir Benčič – Brkin). Ob polnoči vzame v roke brzostrelko in naredi uzbuno, čeprav smo na osvobojenem ozemlju in ni na desetine kilometrov okrog nobenega Švaba. To dela ponavadi na ponedeljek po prekrokani noči. In potem spet miting, ples, ženske in slivovic in spet uzbuna, to so vaši oficirji.

Ne moremo vas razumeti, kje ste se naučili reševati spore z revolverjem in puško. Nikdar še ni revolverjski strel v kakšnem sporu imel zadnje besede. Vse to pri vas nas močno spominja na tiste čase, ko so po naših tovarnah hodili od kapitalistov najeti špijoni, iskali nezadovoljneže in povzročitelje štrajkov in jih potem za 50 centov ubijali po zakotnih ulicah. Toda mi smo pospravili z revolverjskimi junaki in vaši ljudje bodo storili isto.

Vaša prehrana je čisto navadna tatvina. Kmet redi živino, vi pa pridete in jo vzamete kot v kavbojskih filmih. S tem si ljudi ne boste pridobili.

Revolucija – komunizem! Stara preživela gesla. V praksi, kot to vidite, se ne da izvesti in mi smo to rešili na drug način. Mi smo vsi delavci, vsi organizirani in imamo danes v Ameriki takšno moč, da brez privoljenja sindikata ne more biti ne sprejet ne odpuščen iz tovarne noben delavec. Seveda so tudi pri nas posamezniki, ki se ne zavedajo svojih državljanskih dolžnosti. Proti njim se mi borimo, toda ne z revolverjem v roki, ampak s počasnim in napornim delom. In to je dolžnost evolucije. Pri nas se lahko vsi narodi Evrope uče, kako se mirno in pametno vlada. To nam je dala demokracija. Seveda so nas pri evropskih narodnih diskreditirali Angleži, o katerih vsi vemo, kaj naj si mislimo.«

Da bi se zdravila (pa spet oba naenkrat) v kaki drugi bolnišnici, ni znano niti verjetno. Znano je, da so gorenjski domobranci našli nekaj partizanskih bolnišnic na območju Zgornje Savinjske doline in jih požgali. Ena takih je bila bolnišnica »Nova Štifta« v Podvolovljeku, odkrita in požgana 7. januarja 1945. Okrog 15 ranjencev je bilo postreljenih, med njimi dva, ki sta bila tja prestavljena iz solčavskih bolnišnic (eden med njima je bil Francoz, Paul Bolland). Verzija, ki jo navaja Bob Perry in ki jo povzema tudi Gorjan, da sta namreč po prihodu iz bolnišnice padla v neznanih okoliščinah, v povezavi s podatkom o najdbi dveh neznanih padlih moških, ki so ju pokopali po vojni v skupni grob v Solčavi, se zdi verjetna. Spet po drugih, nepreverjenih izjavah, so ju ob koncu vojne srečali v Železni Kapli. Morda se bo tudi njuna usoda kdaj razkrila povsem slučajno, tako kot usoda majorja Pricharda.

Zadnji primer, ki sem ga sam našel v dokumentih, je primer dveh, za katera partizanski vir večkrat pove, da sta Američana, a v isti sapi, da sta pripadnika britanske SOE, in tudi po njihnih osebnih podatkih, ki so navedeni, vidimo, da sta Britanca.³⁸ Prvi je bil Georg Charles Pump, rojen 28. 11. 1903 v Hullu, po činu nadporočnik, drugi pa podčastnik (častniška stopnja ni navedena) Henry Neuman, rojen 1. 6. 1923 v Londonu. Našli so ju kurirji na Karavankah in ju pripeljali v Ziljsko četo, kjer se je z njima pogovarjal njen politični komisar Vojan Rus. Izjavila sta, da sta že nekaj časa iskala stike s partizani. Starejši med njima je že prej deloval na Siciliji in v južni Italiji, kjer je poskušal zanetiti upor proti fašizmu, sedaj pa sta bila izpuščena k partizanski skupini v okraju Tolmezzo. Z njima je bila tudi ameriška misija. Povedala sta, da sta imela s temi partizani pogodbo, da bosta preko njih pošiljala agente v Avstrijo, in da so imeli velike zahteve. V hajki sta bila njuna kolega – Američana ujeta, onadva pa sta se ločila od partizanske skupine in prišla čez Južno Tirolsko v Ziljsko dolino, kjer sta prišla do slovenskih partizanov. S seboj sta imela veliko denarja, tudi mark, ki sta jih brez vednosti partizanskih funkcionarjev delila partizanom. Tako sta partizanu – domačinu Hansu Böhmu iz Svatenj (Schlatten) pri Področci (Rosental) dala sto mark in ga

³⁸ Prav tam.

nagovarjala, da bi šel z njima ter bi ga dali v šolo (za agente) in ga spustili s padalom v Avstrijo. Partizani na to niso pristali, nakar sta mu še sama prigovarjala, naj to zahteva od njih, češ da je avstrijski državljani in da ga nimajo pravice zadrževati v svoji vojski. Ob tem sta partizanom povedala tudi, da bo Avstrija po vojni obnovljena v starih mejah; da imajo v Ziljski dolini večino Avstrijci, in podobno. V začetku novembra 1944 so ju po kurirski zvezi poslali v štab 9. korpusa, ker s štabom Koroškega odreda ni bilo kurirske zveze.

Namesto zaključka

Nekdanji predstavniki zahodnih zaveznikov pri slovenskih partizanih, zlasti na Štajerskem in Koroškem v svojih povojnih spominih pogosto tožijo nad nepripravljenostjo Avstrijcev na odpor proti nacizmu, čeprav so bili po njihovem mnenju naravni in drugi pogoji za partizansko vojskovanje v Avstriji enako dobri ali celo boljši kot v Sloveniji. Na njihove izjave se radi opirajo tudi pisci iz vrst borčevske organizacije. Hvalevredno je, da izrekajo vse priznanje partizanom in ljudstvu, ki jih je podpiralo. Žal pa pri tem pozabljajo, da so taiste velesile, ki so jih predstavljali, po vojni zaradi svojih lastnih interesov Avstrijce za njihovo pasivnost nagradile (jim priznale status žrtve nacizma, čeprav so bili v resnici sosterilci, in obnovile Avstrijo v mejah pred anšlusom), nas Slovence pa za naš aktiven prispevek h skupni zavezniški zmagi kaznovale (nam niso priznale Koroške). Kakšen smisel pa bi sploh imelo za Avstrijce tvegati oborožen odpor z vsemi posledicami, ko pa je bilo mnogo bolj elegantno mirno počakati na konec vojne? Moskovsko deklaracijo iz oktobra – novembra 1943 so namreč poznali vsi malo bolj razgledani Avstrijci, in pristavek v njej o njihovem lastnem prispevku k osvoboditvi izpod nacizma je bil le »Blažev žegen«. Vse je bilo odločeno že takrat. Jadikovanje, zlasti Lindsaya o pasivnosti Avstrijcev je torej samo golo sprenevedanje. Pa tudi glede odločitve slovenskega vodstva o prodoru na Svinško planino (če se je že kljub moskovski deklaraciji, za katero je tudi vedelo, povsem upravičeno odločilo organizirati odpor na takrat še močno slovenskem ozemlju Koroške južno od Drave in Vrbskega jezera) se postavlja vprašanje ali je bilo smiselno žrtvovati vsaj sto življenj za projekt, ki je bil že vnaprej obsojen na neuspeh.

Zusammenfassung

Über die Alliiertenmissionen oder wie und warum der britische Major Cahusac sterben musste

Marjan Linasi

Der Verfasser setzt sich im vorliegenden Beitrag mit den Umständen und Ursachen für den geheimnisvollen Tod des britischen Majors Alfgar Hesketh-Prichard (Major Cahusac war sein Deckname) auseinander, eines Angehörigen der Mission Clowder aus den Reihen des britischen Dienstes für Sonderoperationen (SOE), die sich zum Ziel gesetzt hatte, in das österreichische Gebiet einzudringen und dort den Aufstand der österreichischen Bevölkerung gegen den Nationalsozialismus zu entfachen. Seine Erkenntnisse beruhen auf dem Quellenmaterial, das er vor kurzem im *Arhiv Slovenije* (Archiv Sloweniens) gefunden hat. Major Prichard versuchte zur Durchführung seiner Aufgabe, mit der er von seinen Vorgesetzten, diese aber von der britischen Regierung, beauftragt worden war, den Stab der sog. 4. Operativen Zone (4. operativna cona – dieser waren alle Partisaneneinheiten in Štajerska/Steiermark und Koroška/Kärnten sowie in einem kleineren Teil von Gorenjska/Oberkrain und Dolenjska/Unterkrain einschließlich Primorska/Küstenland unterstellt) und die der 4. Operativen Zone unterstellte Truppe *Koroška grupa odredov* für sich zu gewinnen. Zu diesem Zweck bewaffnete und rüstete er durch Luft-

sendungen, die er koordinierte, die Kärntner Partisanen ausgiebig aus den Lagern der SOE. Schließlich wurde ihm in der Nacht vom 14. zum 15. Oktober 1944 der Übergang über die Drau ins Gebiet der Saualpe in Südkärnten ermöglicht, und zwar mit einem Bataillon unter dem Befehl von Jože Ulčar – Mirko. Vor dem Drauübertritt erteilte der Sekretär des Zentralkomitees der Kommunistischen Partei Sloweniens Franc Leskovšek – Luka, dem Kommandanten der Operativen Zone Jože Borštnar, der sich damals im oberen Talabschnitt der Savinjska dolina aufhielt, den geheimen Befehl, der an den Bataillonskommandanten Ulčar weitergeleitet wurde, nach der Ankunft auf die Saualpe, die günstige Gelegenheit zu nutzen, um Major Prichard zu töten. Über die Ursache für diese Anweisung geben die neuentdeckten Quellen keine Auskunft, man kann lediglich vermuten, dass es nicht im Interesse der slowenischen Volksbefreiungsbewegung lag, dass Prichard eine eigene österreichische Widerstandsbewegung unter dem Schutz der westlichen Alliierten gründen würde. Das könnte, so nahm die slowenische Führung an, die slowenischen Forderungen nach Grenzverschiebungen nach dem Zweiten Weltkrieg gefährden, nämlich den Anschluss Kärntens an Nachkriegsjugoslawien. So beschloss die politische Spitze der slowenischen Befreiungsbewegung, Prichard als Hauptvertreter der Interessen der westlichen Alliierten heimlich zu beseitigen. Die geheime Liquidierung vollstreckten Ulčar und der Stellvertreter des politischen Kommissars des Bataillons am 3. Dezember 1944 oberhalb von St. Oswald im westlichen Teil der Saualpe. Die Leiche wurde von zwei Jägern im Jahre 1950 gefunden. Unmittelbar nach dem Krieg suchten britische Offiziere Ulčar auf, um sich nach dem Schicksal ihres Kompatrioten, Mitkämpfers und sogar Jugendfreundes zu erkundigen, doch dieser gab ihnen falsche Antworten. Um unangenehme Fragen zu entgehen, zog er sich nach Slowenien zurück und fand eine Stelle bei der jugoslawischen Geheimpolizei (UDBA), die später in einer internen Untersuchung feststellen musste, dass er das Geheimnis von der Hinrichtung des Majors Prichard doch nicht für sich behalten hatte. Die Bekanntmachung dieses Ereignisses und die Mittäterschaft der damaligen jugoslawischen Behörden (beide Auftraggeber waren nämlich zur Zeit der Untersuchung Minister der slowenischen Regierung) wäre eine große Blamage für den jugoslawischen Staat gewesen, der damals auf diplomatischem Wege um den Anschluss Kärntens kämpfte. Aus diesem Grund tat sie alles, was in ihrer Macht stand, um den Vollstrecker mundtot zu machen. Der Verfasser stellt fest, dass es sich im Falle von Major Prichard um einen typischen politischen Mord handelte, der Befehl dazu erging vom höchsten politischen Gremium. Politischer Mord, geheimer Mord und Mord an einem Alliierten, all das gibt ein typisches Bild vom Handeln einer engen Gruppe von Personen der damaligen Kommunistischen Partei Sloweniens ab. Darin sieht er ein Muster für ähnliche Vergehen, vor allem für die Massenhinrichtungen der Nachkriegszeit.